

УДК 159.955+373.1

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ КРЕАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИХОВАТЕЛЯ ДНЗ НА ВАРІАТИВНІСТЬ МИСЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

Щербак Т.І., к. психол. н.,
доцент кафедри психології

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Карпенко Т.О., магістрант

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

У статті аналізуються особливості дослідження впливу креативної компетентності вихователя ДНЗ на варіативність мислення дошкільників. Визначено підходи до тестування креативності. Розглянуто методичний аспект вивчення варіативності мислення.

Ключові слова: *креативність, компетентність, креативна компетентність, творче мислення, варіативність мислення.*

В статье анализируются особенности исследования влияния креативной компетентности воспитателя ДОУ на вариативность мышления дошкольников. Определены подходы к тестированию креативности. Рассмотрен методический аспект изучения вариативности мышления.

Ключевые слова: *креативность, компетентность, креативная компетентность, творческое мышление, вариативность мышления.*

Shcherbak T.I., Karpenko T.O. THE RESEARCH OF INFLUENCE OF CREATIVE COMPETENCE KINDERGARTEN TEACHER'S ON PRESCHOOLER'S VARIABILITY OF THINKING

The peculiarities of the research of kindergarten teacher's creative competence influence on preschoolers' variability of thinking have been analyzed. The approaches to the testing of creativity have been determined. The methodical aspect of studying the variability of thinking has been considered.

Key words: *creativity, competence, creative competence, creative thinking, variability of thinking.*

Постановка проблеми. Функціонує сьогодні освітня система недостатньою мірою націлена на розвиток творчого мислення та формування творчого потенціалу учнів. Необхідність творчого розвитку особистості заявлена як один із важливих векторів діяльності в освіті. Одним із важливих завдань, що постають перед сучасною психологією, є розроблення системи засобів психологічного супроводу становлення пізнавальних здібностей у дошкільників. Українською актуальною є проблема розвитку варіативності мисленнєвої діяльності дитини, розширення творчих можливостей дошкільника. Варіативність мислення визначає можливості особистості творчо мислити, допомагає учням краще орієнтуватися в реальному житті. А з огляду на часту стереотипність і ригідність впливів педагога на дитину під час виконання нею будь-яких видів діяльності це питання заговорюється ще сильніше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Креативна компетентність неодноразово ставала предметом вивчення науковців-дослідників, зокрема І.В. Вотякової (як інтегративна якість особистості фахівця) [2, с. 55–56], І.Е. Брякової (як сукупність компетенцій та особистісних якостей, спрямованих на генерування нових ідей) [1, с. 27–29],

А.М. Давтян (як особистісне утворення, що містить систему знань, умінь і навичок, які дають змогу ефективно й творчо діяти в різних ситуаціях) [3, с. 11] та інших.

Варіативність мислення в психології була у фокусі уваги вітчизняних і зарубіжних учених: Н.Б. Тимофєєвої (як здатність людини знаходити різноманітні рішення) [6, с. 92–93], Е.Н. Кудусової (як спосіб мислення, за якого людина здатна до різнобічного розгляду конкретних об'єктів, здатна продукувати безліч варіантів рішення) [5, с. 178], Л.Я. Дорфман і М.В. Балевої (з позиції головних аспектів варіативності) [4, с. 59–60], К. Мартиндейлом (зі спробами операціоналізації сутності поняття) та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідницькі завдання, що постають перед фахівцями, які досліджують креативну компетентність, є численними. Але найважливішими є, по-перше, визначення критеріїв вияву креативності та творчого мислення, по-друге, визначення науково доцільних методологічних принципів дослідження креативної компетентності. Труднощі полягають у такому:

1. Досліджуючи креативність, як і будь-яке інше складне та мінливе психологічне утворення, доводиться відмовлятися від спроб охопити все проблемне поле цілком.

Отже, необхідно виділити конкретну галузь вияву креативності.

2. Поняття «креативність» творить саме себе, і отже, у міру розширення діапазону дослідницького інтересу обсяг цього поняття буде розширюватися.

3. Творчий продукт має суб'єктивне тлумачення. Те, що для одного індивіда є звичним, для іншого – може бути абсолютним новим.

4. Креативність – це єдність двох суперечливих тенденцій: з одного боку – прагнення діяти згідно з креативним зразком, і з іншого боку – прагнення до його порушення.

5. Показники креативності, такі як оригінальність та унікальність, видаються сумнівними. Оригінальність часто визначається як величина, зворотна частоті цієї відповіді серед групи досліджуваних або у вибірці стандартизації. Одна й та сама відповідь може бути оцінена і як оригінальна, і як стандартна.

6. Існує певна складність у розрізненні нестандартної поведінки й оригінальності. До виявів креативності (якщо користуватися критерієм нестандартності) можна віднести будь-яку девіацію – від акцентуації до аутизму. У зв'язку з цим виділено 3 типи виявів досліджуваного під час тестування: 1) відтворення стереотипу; 2) оригінальність; 3) девіація – семантична роз'єднаність двох пов'язаних понять.

Тести креативності, що стосуються творчих досягнень, необхідно використовувати в різних сферах. Такі шкали на матеріалі різних шкільних і вишівських предметів даватимуть змогу досліджувати креативну компетентність як важливий предиктор професійної успішності.

За останні роки було розроблено велику кількість тестів креативності. Часто використовуються тести особистості, які вивчають різні види творчої поведінки, тести, що вимірюють стилі творчого самовираження, тести, що вимірюють дивергентне мислення, тести, що оцінюють креативогенність середовища, тести, які вимірюють творчі досягнення.

Перераховані підходи до тестування креативності вельми ефективні, проте компетентнісний підхід до тестування має ряд переваг:

1. Формулювання проблеми. Досліджуючи компетенції, пов'язані з креативністю, часто дослідники не поділяють досліджуваного на креативів і нонкреативів. Вважається, що якщо досліджуваний дізнається про недостатню розвиненість креативності, це може його деморалізувати, особливо коли він твердо переконаний, що ці характери-

стики не можуть бути змінені. Одночасно високі показники за тестами можуть отримувати люди, які не є креативними, не мають навичок і мотивів творчої діяльності. Креативність не повинна стати характеристикою, за якою учні стали б судити один про одного як про людей, що в чомусь перевершують інших, або як про недостатньо повноцінних. Компетентнісний підхід споконвічно відносить до розуміння креативності динамічні процеси, тому що досліджується не інтегральна, нерозчленована здатність, а кожен її компонент і взаємозв'язки між ними.

2. Особистісний потенціал. Основна мета діагностики навичок у компетентнісному підході є корекційна. Вимірювання спрямоване на оптимізацію підготовленості того, хто навчається або працює, до умов навчальної або трудової діяльності. Компетентнісний підхід дає змогу оцінити поточні здібності та розробити рекомендації, як ці здібності можуть бути поліпшені. Навіть низькі оцінки компетенцій можна розглядати з деяким оптимізмом. У цьому сенсі компетентнісний підхід розвиває та виявляє особистісний потенціал.

3. Прогностичне значення. Компетентнісний підхід до діагностики спеціальних здібностей показав свою ефективність у прогнозі успішності в таких видах діяльності, як торгівля, управління та керівництво. Достовірні тести компетенцій є хорошими предикторами визначених форм поведінки.

Інший аспект нашого дослідження стосується методичного аспекту вивчення варіативності мислення. Інформаційний пошук показав, що проблема діагностики варіативності мислення ще не отримала досить повного опрацювання. Окремі показники з логічного погляду явно належать до якісних характеристик варіативності мислення, але розглядаються як показники творчого мислення загалом.

Згідно з вихідною концептуальною ідеєю, варіативність мислення розглядається як інтегральний показник, який об'єднує окремі показники за такими критеріями:

1. Продуктивність. Розглядається залежно від виду виконуваного завдання: а) як залучення в процес розумової або практичної діяльності певної кількості вихідних елементів; б) як продукування певної кількості ідей.

2. Гнучкість. Розглядається як здатність досліджуваного до зміни позиції або до множинної децентрації. Може фіксуватися залежно від виду діяльності також у двох значеннях: а) кількість запропонованих фігур; б) кількість виділених груп.

3. Складність. Розглядається як здатність до подолання зовнішніх ознак,

проникнення в приховані, сутнісні шари якостей цього об'єкта.

В основу емпіричного дослідження варіативності мислення закладена стратегія, яка базується на таких вихідних положеннях: 1) варіативність мислення повинна вивчатися з огляду на характер здійснюваних дій; 2) фіксація результатів повинна враховувати не тільки кількісні, але і якісні показники; 3) потенційно можуть існувати сфери, у яких варіативність мислення реалізується більш ефективно.

Основною метою дослідження було емпірично дослідити вплив креативної компетентності вихователя ДНЗ на варіативність мислення дошкільників. Дослідження проводилося на базі ДНЗ (ясел-садка) № 12 «Олімпійський» і ЗДО № 38 «Яблунька». Експериментом було охоплено 48 дітей старшого дошкільного віку та 3 вихователі.

З метою експериментального дослідження впливу креативної компетентності вихователя ДНЗ на варіативність мислення дошкільників було використано такі методики: методика «Професійний диференціал», самоактуалізаційний тест (САТ), опитувальник для діагностики креативної компетентності педагога (Т.В. Кисельової), «Домальовування фігур» (В.Г. Гаврилової), психодіагностика творчого мислення (О.Є. Тунік).

Вивчення рівня креативної компетентності на основі самооцінки досліджуваного здійснювалося за допомогою методики «Професійний диференціал».

Нами було досліджено 3 вихователі ДНЗ, вихованців яких ми будемо вивчати на предмет варіативності мислення. Серед обраних вихователів двом (66,66 %) характерний високий рівень креативної компетентності. Їхні відповіді переважно зафіксовані в позитивному полюсі шкали. Ці педагоги частіше відчувають суб'єктивну незадоволеність у діяльності, тому прагнуть до пошуку нестандартних рішень у педагогічних проблемних ситуаціях, освоювати нові форми та методи роботи.

Вихователям цієї групи характерні такі якості: впевненість у собі, здатність і готовність під час аналізу педагогічного процесу використовувати досить широкий діапазон факторів, вміння вирішувати педагогічні проблемні ситуації, залучаючи знання з інших галузей, демонструючи семантичну гнучкість. Педагоги цієї групи здатні до продукування оригінальних ідей і рішень завдяки асоціативним зв'язкам і механізму перенесення моделей з інших наук. Цей рівень творчості відрізняється широтою охоплення суб'єктивної реальності.

Ще одному дослідженому вихователю (33,4 %) властивий низький рівень креа-

тивної компетентності. Для такого педагога характерні консерватизм, властива задоволеність як процесом, так і результатом своєї діяльності, прагнення до стабільності та визначеності у професійній діяльності. Відповідно, ця особливість відображена в негативному полюсі шкали. Таким педагогічним працівникам зазвичай властива незадоволеність собою та результатами своєї діяльності – аж до розчарування в професії, як наслідок, схильність до професійного вигорання, зосередженість на своїй предметній галузі, прагнення досягти досконалості шляхом відточування технік і технологій роботи, націленості на конкретний результат.

З метою вивчення гнучкості поведінки, пізнавальних потреб і креативності вихователів нами було використано «Самоактуалізаційний тест Е. Шострома». За шкалою гнучкості поведінки для 66,66 % досліджених характерні висока гнучкість людини в реалізації своїх цінностей у поведінці, взаємодії з навколишніми людьми, здатність швидко й адекватно реагувати на мінливу ситуацію. Третьюму дослідженому вихователю характерний низький рівень гнучкості поведінки. Це свідчить про те, що такому педагогу складно змінювати свою поведінку, емоційні стани у відповідь на вплив зовнішніх факторів; набір звичних реакцій звужує та обмежує здатність досягати високих результатів, надає поведінці інертності.

З метою визначення ставлення вихователів ДНЗ до пізнання ставлення нами було використано шкалу пізнавальних потреб. З огляду на отримані результати можемо констатувати, що двоє вихователів (66,66 %) мають виражене прагнення до набуття знань про навколишній світ. У третього педагогічного працівника пізнавальні потреби виражені на рівні нижче від середнього, відтак він не прагне до здобуття нових і розширення системи наявних знань.

Оскільки креативність є однією з головних характеристик креативної компетентності, то для її вивчення ми скористались ще однією шкалою методики САТ Е. Шострома – Шкалою креативності. Як і за результатами двох попередніх шкал, двоє досліджених (66,66 %) характеризуються вираженою творчою спрямованістю, а третьому педагогу така спрямованість не властива.

Для оцінювання креативної компетентності педагогів нами було використано опитувальник для діагностики креативної компетентності педагога (Т.В. Кисельової). Результати цього опитувальника вказують, що у двох вихователів серед досліджуваних (66,66 %) виражена креативна ком-

петентність. Ці робітники ДНЗ: 1) залюбки за нагоди хотіли б поділитись власним досвідом із педагогічним співтовариством (на конференціях, методичних об'єднаннях, педагогічних марафонах і так далі); 2) готові брати участь у конкурсах професійної майстерності; 3) мають бажання запроваджувати нові педагогічні технології в масову практику; 4) серед мотивів, що стимулюють їх до впровадження інновацій, виділяють бажання створювати щось нове, бажання перейти на новий рівень у розвитку, навчанні та вихованні дітей; 5) володіють сучасними педагогічними технологіями; 6) знають 5 і більше освітніх технологій; 7) вважають, що знають особливості сучасних дітей на рівні вище від середнього; 8) знають 4–5 програм у предметній галузі; 9) за останні 3–5 років брали участь у конкурсах професійної майстерності; 10) за потреби звертаються до професійної літератури; 11) часто презентують свій досвід на методичних і педагогічних радах; 12) іноді перероблюють розроблені матеріали; 13) мають свої авторські розробки; 14) не бажають змінювати педагогічну сферу діяльності; 15) відчувають важливість педагогічної праці; 16) мають особисті цілі, що співпадають із професійними цінностями; 17) оцінюють своїх вихованців як талановитих і здібних; 18) вважають педагогічну діяльність творчою, і це для них важливо; 19) вважають, що вміють стримуватись у складній педагогічній ситуації в спілкуванні з дітьми; 20) можуть у професійній діяльності мати терпіння довести справу до кінця; 21) вміють знаходити спільну мову з батьками вихованців; 22) вбачають позитив у необхідності змін у власній педагогічній практиці.

Аналіз даних, отриманих за методикою психодіагностики творчого мислення дошкільників за О.Є. Тунік, надав змогу визначити рівень творчого мислення у старших дошкільників.

Із представлених за субтестом «Використання предметів» даних можемо зробити висновки, що під час вибору варіантів використання предметів у більшості досліджуваних творче мислення за всім трьома факторами – біглість, гнучкість та оригінальність – виявляється на середньому рівні (37,5 %, 58,3 %, 50 % відповідно). Однак менш як третина дошкільників має високорозвинене творче мислення, легко підбирає велику кількість варіантів (37,5 %), здатна швидко переключатися з одного варіанту на інший (23 %), вирізняється незвичайними оригінальними варіантами (25 %).

Здатність прогнозувати наслідки ситуації на високому рівні виявляється за фак-

тором оригінальність (50 %), що означає вміння досліджуваних незвично підходити до проблеми, передбачати незвичні оригінальні варіанти розгортання подій та їхніх наслідків. На середньому та низькому рівні ця здібність виявляється у близько чверті досліджуваних (27,1 % та 22,9 % відповідно). Переважна кількість відповідей, що визначається фактором – біглість, є на середньому рівні. На високому рівні цю властивість виявляє чверть респондентів (25 %), на низькому – 27,1 %.

У процесі вивчення творчого мислення за субтестом «Словесна асоціація» з'ясовано, що здатність до означення певного предмета виражена у більшості досліджуваних за факторами біглість, гнучкість та оригінальність на середньому рівні (50 %, 47,9 %, 47,9 % відповідно). Фактори біглість та оригінальність виражені на високому рівні (у 27,1 % та 31,2 % відповідно), таким дітям властива здатність продукувати за одиницю часу велику кількість ідей (щодо властивостей предметів), відмінних від загальноприйнятих.

Показники субтесту «Ескізи» за методикою О.Є. Тунік свідчать, що більшості дітей характерний середній рівень розвиненості біглості, гнучкості та оригінальності (50 %, 56,2 %, 50 % відповідно). П'ятій частині нашої вибірки характерні високорозвинені гнучкість та оригінальність у перетворенні однакових фігур у різні зображення (22,9 %, 22,9 % відповідно). Такі діти здатні знаходити відповіді в різних галузях, торкаючись різних, а не тільки добре знайомих сфер, що вказує на широту їхнього світогляду. Майже третині (27,1 %) дошкільників властива високорозвинена біглість; ця категорія дітей намагається придумати якомога більшу кількість відповідей (інколи навіть не звертаючи уваги на якість малюнків).

Субтест «Прихована форма» за методикою О.Є. Тунік дав нам змогу оцінити рівень розвиненості здатності дитини знаходити різні фігури у складному малоструктурованому зображенні. Отримані результати вказують також на переважання серед досліджуваних осіб із середньорозвиненою біглістю й оригінальністю (52 % та 45,8 % відповідно). Як і в попередньому субтесті, третина (29,2 % та 31,2 % відповідно) дошкільнят характеризується високим рівнем розвиненості цих факторів і, відповідно, здатна давати велику кількість незвичних, унікальних відповідей, які потребують «творчої сили».

Узагальнюючи результати за всіма субтестами, можемо зазначити, що найбільш творчо-продуктивними є близько третина (за різними субтестами дані різняться)

Таблиця 1

Показники кореляційного аналізу (за критерієм Пірсона)

		Професійний диференціал	САТ		
			Гнучкість поведінки	Пізнавальні потреби	Креативність
Використання предметів	Біглисть	0.402*	0.354*	0.345*	0.366*
	Гнучкість	0.421*	0.299*	0.306*	0.304*
	Оригінальність	0.389*	0.236	0.222	0.211
Наслідки ситуації	Біглисть	0.449*	0.473*	0.483*	0.484*
	Оригінальність	0.353*	0.349*	0.336*	0.323*
Словесні асоціації	Біглисть	0.353*	0.218	0.362*	0.373*
	Гнучкість	0.456*	0.413*	0.374*	0.209
	Оригінальність	0.364*	0.214	0.442*	0.335*
Ескізи	Біглисть	0.381*	0.221	0.134	0.345*
	Гнучкість	0.396*	0.348*	0.345*	0.348*
	Оригінальність	0.231	0.385*	0.379*	0.456*
Приховані форми	Біглисть	0.364*	0.294	0.363*	0.387*
	Оригінальність	0.217	0.227	0.416*	0.357*
Домальовування фігур		0.402*	0.211	0.359*	0.349*

досліджуваних із поєднанням високих показників біглості, гнучкості й оригінальності. Такі діти відрізняються високою швидкістю мисленневих процесів, здатні породжувати велику кількість цікавих ідей.

Методика «Домальовування фігур» (В.Г. Гаврилової) дає змогу оцінити рівень уяви, здатності створювати оригінальні образи. Аналіз результатів дав можливість розподілити дітей на три групи з різним рівнем успішності виконання завдання. Низький рівень оригінальності виявили 27,09 % досліджуваних, коефіцієнт їхньої оригінальності становить 1–2, такі діти виявляють мало оригінальних ідей, малюнки вирізняються частими повторами як у інших дітей, так і в цієї самої дитини. Середній рівень притаман-

ний 41,66 % дошкільників. Їхній коефіцієнт оригінальності варіюється від 3 до 5. У роботах таких дітей наявні як оригінальні ідеї, так і повторювані малюнки інших дітей, однак значно менше власних повторів. Високий рівень було виявлено у 31,25 % респондентів, що дає нам можливість констатувати в них наявність великої кількості оригінальних і неочікуваних ідей під час вирішення поставлених завдань. Діти з цим рівнем мають коефіцієнт оригінальності 6–8, практично всі варіанти їхніх малюнків не мають повторів.

Для визначення статистичної значущості результатів нашого дослідження ми провели кореляційний аналіз за параметричним критерієм кореляції Пірсона. З цією метою ми скористались програмою SPSS Statistics.

Отримані результати нашого кореляційного аналізу представлені в таблиці 1.

Результати кореляційного аналізу свідчать про наявність взаємозв'язку на рівні статистичної значущості 0,01:

– між шкалою «Професійний диференціал» і субтестами «Використання предметів», «Наслідки ситуації», «Словесні асоціації», «Ескізи», «Приховані форми», «Домальовування фігур», тобто високий рівень креативної компетентності та виражене прагнення до пошуку нестандартних рішень у педагогічних проблемних ситуаціях сприяють розвитку в дітей вміння знаходити якомога більше незвичайних способів використання предметів; передбачати можливі наслідки ситуацій; підбирати оригінальні властивості предметів; знаходити різні смисли серед малоструктурованих стимулів (зазначені сильні взаємозв'язки наявні за всіма факторами творчого мислення);

– між шкалою «Гнучкість поведінки» та субтестами «Використання предметів» (окрім фактора оригінальності), «Наслідки ситуації», «Словесні асоціації» (окрім фактора біглості), «Ескізи» (окрім фактора біглості), тобто чим вищу гнучкість виявляє вихователь у реалізації своїх цінностей у поведінці, взаємодії з навколишніми людьми, чим швидше реагує на мінливу ситуацію, тим більш розвинене в дітей вміння знаходити оригінальні способи використання предметів; передбачати можливі наслідки ситуацій; підбирати незвичні властивості предметів;

– між шкалою «Пізнавальні потреби» та субтестами «Використання предметів» (окрім фактора оригінальності), «Наслідки ситуації», «Словесні асоціації», «Ескізи» (окрім фактора біглості), «Приховані форми», «Домальовування фігур», тобто чим більш виражене у вихователя ДНЗ прагнення до знань, тим більшою мірою він розвиває у своїх вихованців вміння знаходити якомога більше незвичайних способів використання предметів; передбачати можливі наслідки ситуацій; підбирати оригінальні властиво-

сті предметів; знаходити різні смисли серед малоструктурованих стимулів (зазначені сильні взаємозв'язки наявні за всіма факторами творчого мислення); оригінальність;

– між шкалою «Креативність» і субтестами «Використання предметів» (окрім фактора оригінальності), «Наслідки ситуації», «Словесні асоціації» (окрім фактора гнучкості), «Ескізи», «Приховані форми», «Домальовування фігур», тобто чим більш вираженою є творча спрямованість вихователя, тим активніше він розвиває варіативність мислення в дошкільників.

Висновки з проведеного дослідження. Результати математичної статистики підтвердили факт впливу креативної компетентності на варіативність мислення дошкільників, отже, чим вищий рівень креативної компетентності вихователя ДНЗ, тим більше виявляється варіативність мислення дошкільників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брякова И.Е. Формирование креативной компетентности студентов-филологов педагогического вуза: монография. Оренбург: Изд-во ОГПУ, 2010. 380 с.
2. Вотякова И.В. Компетенции и мобильность персонала в условиях инновационного развития кадрового потенциала организации. Управление персоналом. 2008. № 4. С. 55–56.
3. Давтян А.М. Формирование креативной компетентности учащихся в условиях школьного дополнительного образования: методические рекомендации для учителей. Челябинск: ИИУМЦ «Образование», 2006. 51 с.
4. Дорфман Л.Я., Балева М.В. Взаимосвязь креативности и вариативности. Психологический журнал / Ред. А.Л. Журавлев. 2013. Т. 35. № 2 (март–апрель) 2014. С. 57–67.
5. Кудусова Э.Н. Вариативность мышления и его развитие как теоретическая и прикладная проблема психологии. Вісник післядипломної освіти. 2013. Вип. 9 (2). С. 177–185.
6. Тимофеева Н.Б., Филиппова Ю.С. Развитие вариативности мышления младших школьников. Современные наукоемкие технологии. 2014. № 12-1. С. 92–93.